

Titelgegevens / Bibliographic Description

Titel	Theodorus Gerardi à Brakel / G.H. Leurdijk.
Auteur(s)	Leurdijk, G.H.
In	<i>Figuren en thema's van de Nadere Reformatie</i> / T. Brienen ... [et al.]; dl 1. (Kampen, De Groot Goudriaan, 1987), p. 52-63.
Copyright	2007 / G.H. Leurdijk De Groot Goudriaan Claves pietatis.
Producent	Claves pietatis / 2007.06.15; versie 1.0
Bron / Source	Onderzoeksarchief / Research Archive Nadere Reformatie
Website	Sleutel tot de Nadere Reformatie
Nummer	B98014248

De digitale tekst is vrij beschikbaar voor persoonlijk gebruik, voor onderzoek en onderwijs. Respecteer de rechten van de rechthebbenden. Commercieel gebruik is niet toegestaan.

The digital text is free for personal use, for research and education. Each user has to respect the rights of the copyright holders. Commercial use is prohibited.

Het 'Onderzoeksarchief Nadere Reformatie' bevat digitale documenten over het gereformeerd Piëtisme en de Nadere Reformatie in Nederland tot 1800. Het is doorzoekbaar met de 'Bibliografie van het gereformeerd Piëtisme in Nederland (BPN)' op de website 'Sleutel tot de Nadere Reformatie'.

The 'Research Archive Nadere Reformatie' contains digital documents about reformed Pietism and the Nadere Reformatie in the Netherlands until 1800. These can be retrieved by searching the 'Bibliography of the reformed Pietism in the Netherlands (BPN)' database at the 'Sleutel tot de Nadere Reformatie' website.

Theodorus Gerardi à Brakel

G. H. Leurdijk

1. *Levensloop*

Theodorus à Brakel werd geboren in 1608 te Enkhuizen, als zoon van een zekere Gerrit van Brakel, die afkomstig zou zijn uit Brabant. De naam van zijn moeder is niet bekend. Zij ontviel hem op jeugdige leeftijd. Zijn vader was oorspronkelijk rooms, maar ging later over tot de Gereformeerde kerk.

De jonge Theodorus (toen nog Dirk geheten) kende reeds vroeg een religieuze betrokkenheid, waardoor hij zich dikwijls ophield met bidden, bijbellezen, devote lectuur zoals gebedenboekjes, en meditatie. Deze betrokkenheid werd niet weinig gestimuleerd door het voorbeeld van zijn vrome grootmoeder van moederszijde:

bij welke ik nog geheel kleyn eenige tijt was / desen sag ik geduerig bidden / ende alhoewel ik als een kind doe daer niet veel verstant van hadde / noch daer soo seer op lettete / soo verwekte het bysonder daer na eenige bedenkingen. Sy gaf my ook eenige vermaningen. Sy liet my veel voor haer leesen / want ik konde seer vroeg leesen.

Toen Theodorus een jaar of tien was kwam hij tijdens een verblijf in Vlissingen, waar het predikantengeslacht Van Laren opgang maakte, voor het eerst onder een blijvend beslag van de prediking:

daer gink ik geduerig na de kerk / ende daer begon ik den Predikant eerst recht te verstaen / ende kreeg met een seer groote soetigheyt en vermaek in de Predicatie / en ootmoedigheyt voor Godt. Van die tijt af behielt ik dat ik de Predikanten konde verstaen / en wederom t'huys gekomen zijnde soo gink ik alle Rust-dagen en ook in de weke te Kerk / en dat geheel vroeg om dichte by te kunnen sitten. 't Was my ook soo soet / soo vermakelijk in Gods huys te wesen / ik hadde de Predikanten soo lief / sy waren by my in sulken achtige / dat ik het niet seggen kan.

Hij ging nu ook in zijn vaderstad de gezelschappen der vromen bijwonen en ervoer dit als bevorderlijk voor zijn geestelijke groei.

De wandel op het smalle pad leidde de jonge pelgrim tot een cruciale belevenis. Onder het lezen van 2 Cor. 6 zag hij zich in het licht van vss. 14-16 opeens geplaatst voor een nieuw begin. Dit greep zo diep in, dat hij het later met de bekering van Augustinus zou vergelijken:

Hier gebeurde my by na 't gene Augustinus van hem selven verhaelt in 't 8 Boek cap. 10 van sijne Confessie / dat hy op de stemme die tot hem seyde leest, gelesen hebbende / Rom. 13 : 11, 12 Dewijle wy de gelegentheyt des tijdts weten, dat het de uyre is dat wy nu uyt den slaep ontwaken etc. daer door soo kragtig verandert wierde / dat hy resolveerde niet meer in de sonden te leven / gelijk hy ook van die tijdt

afdede. Diergelijke kracht van de veranderinge gevoelde ik ook in het lezen van terstont verhaelde plaetse: want als een scherpsnijdent zweert drongense lichaam ende ziele door en door / ende dat met sulken verlichtinge / sulken vernieuwinge / dat ik het niet seggen kan. Ik was terstondt sonderling ontsteken om noch al meerder ende yveriger Gode te dienen / jae om my geheel ende al hem over te geven na sijnen wille / ende alles wat my daer in mochte hinderlijk zijn af te snijden / ende soo dede ik ook: mijn geselschap / die ik Rust-daegs 's morgens vroeg plachte aen te spreken /

om met my na de Kerk te gaen / verliet ik / om datse altemet op den dag des Heeren nae de middag de predication wilden versuymen ende wandelen / hoewelse anders scheenen lust te hebben Godt te dienen. Van wilde kinderen hadde ik altijd een afkeer. De kinderlijkheden / die 'er te voren nu en dan noch wel onder liepen / hielden in my op / hoewel ik noch een kindt was. Ik sag na niemant om / als of ik alleen in de werelt hadde geweest / ende gaf my soo geheel den Heere over met mijn geheel herte. Ik vermaekte my in Gods huys / in sijn Woordt / by de Godtsalige / ende bysonder drong mijn Geest my al tot bidden / ende daer toe eensame plaetsen te zoeken.

Deze belevenis had voor Theodorus het radicale gevolg van een algehele distantie van zijn vroegere vrienden, wier godsdienst hij nu als tweeslachtig beschouwde, en bracht hem tot een streng gedisciplineerde afzondering in meditatie, gebed, kerkgang, bijbellezen en conventikelbezoek. In de bedding van deze ascetische levenshouding vervolgde het geestelijke leven van Th. à Brakel zijn loop. Hij kon dan ook met het volste recht zeggen dat Enkhuizen niet alleen zijn geboortestad was maar tevens:

de Stadt mynder geestelyke wedergeboorte, en opvoedinge in het geestelyke leven, terwijl zijn geheugen de onuitwisbare herinnering bleef bewaren:

de heerlyke Praedikation die ik aldaar hebbe gehoort, en de zoete vertroosting die ik weleer in (haar) Kerken hebbe genooten, en de geuegelyke en de vermaakelyke t'zamensprekingen, die ik aldaar wel eer met de gelovigen plag te hebben.

Deze periode is voor de verdere ontwikkeling van à Brakel ongetwijfeld van beslissende betekenis geweest.

A Brakel maakte behalve deze religieuze ontwikkeling ook een verstandelijke ontwikkeling door. Hij volgde in Enkhuizen het onderwijs aan de plaatselijke Latijnse school.

Vervolgens trad hij in het huwelijk met Grietje (Margaretha) Willemsdr. Homma (geb. ca. 1603, overl. te Makkum 16 januari 1669), die bekend stond als „een Perel in Godvrugt, een Cieraad onder de Vrouwen”. Zij behoorde tot de familie van de predikant Laurentius Homma, die van 1654 tot 1661 te Enkhuizen zou staan en van 1661 tot zijn overlijden in 1681 als Amsterdams predikant zou worden gerespecteerd vanwege zijn ijver voor levensheiliging. A Brakels huwelijk bracht hem zo in een familie die het piëtistische ideaal met hem deelde. Dit huwelijk werd gezegend met vijf dochters: Petronella, Geesje, Lydia, Anna en Maria, en een zoon: Wilhelmus, die werd geboren op 2 januari 1635. Petronella à Brakel huwde later met Wibrandus Reddingius, predikant te Oosterlittens.

Inmiddels had à Brakel zich in 1634 als schoolmeester gevestigd in Leeuwarden. In 1636 deed hij er zijn openbare geloofsbelijdenis. Zijn aanleg en opvallende vroomheid trokken hier de aandacht van onder anderen de plaatselijke predikant Rippertus Sixtus en de Franeker hoogleraar Meynardus Schotanus, à Brakels „sonderlinge Vriendt”. Op aandrang van Schotanus trachtte Sixtus hem aan te sporen om op grond van artikel 8 van de Dordtse Kerkorde zich te onderwerpen aan het kerkelijk examen, teneinde zich beroepbaar te stellen als predikant. Aangezien à Brakel echter twijfelde aan zijn innerlijke roeping tot het predikantschap, stuitte deze pogingen aanvankelijk op grote

bezwaren, die naar zijn overtuiging alleen konden worden weggenomen door een bijzondere ervaring. Zoals het volgende citaat aantoont ging deze wens in vervulling:

Het gebeurde my op een nacht dat de Hemel sich open dede dat was soo heerlijk dat ik het niet uytdrukken nochte elders by vergelijken kan / uyt die geopende hemel quam / ofte in de openinge des Hemels was een licht / 't welk met andere licht niet te vergelijken is / 't hadder geen gelijkenisse na / 't gink onuysprekelijk / 't licht der Sonne / alsse op haer helderste schijnt / te boven in klaerheyt / lieflijkheyt ende heerlijkheyt / 't was een ander licht / ende uyt die geopende Hemel quam een stemme: Ik hebbe 'er u toegeroepen, ja Ik hebbe 'er u toe geroepen. Ik wiste wel dat de Heere dat tot my sprak / ende dat was my genoeg / ik was verblijt / ende met vrolijkheyt ende gemoedigheyt aenvaerde ik het werk / ende liet my examineren.

Het examen dat na deze goddelijke openbaring werd afgenomen vond plaats in 1637 voor de classis Leeuwarden, had het gewenste resultaat en à Brakel werd beroepbaar gesteld.

A Brakel diende achtereenvolgens drie gemeenten, te weten: Beers en Jellum (1638-1652), Den Burg (Texel) (1652-1653) en Makkum (1653-1669).

De langste tijd stond à Brakel dus in Makkum, waar hij tevens de buurtgemeente Cornwerd bediende. Op 20 april 1653 hield hij twee intreprediken: 's morgens in Cornwerd over Eph. 6 : 17, 18, 's middags in Makkum over Rom. 10 : 15.

Afgezien van een conflict over de wettigheid van een in 1658 ontvangen beroep naar Huizum, verliep het ambtelijke leven van à Brakel waarschijnlijk zonder veel schokkende gebeurtenissen. Wel werd hij in eigen gemeente geconfronteerd met een tragisch gevolg van het hardnekkige volksgeloof in de occulte kracht van de kosmos. Zo vermeldt à Brakel jr. in zijn *Redelijke godsdienst* hoe een trouwlustige Makkummer dagelijks aan de morgenster de vraag stelde wie zijn vrouw zou worden, hetgeen resulteerde in de verschijning van een doodskest, wat hem zo verbijsterde dat hij binnen twee dagen aan zijn emoties overleed.

Overigens is er vrij weinig over à Brakels ambtelijke ervaringen bekend. Zijn pastoraat en prediking zouden hem volgens Wilhelmus hebben gekenmerkt als een bewogen zieleherder:

Als hy op de Predikstoel bestrafte / vertoonde hy hem te zijn een Soon des Donders / soo dat een koude schrik de toehoorders door de leden grilde. Als hy troostede / 't was of men een Engels aengesichte sach. In de ommegank was hy deftig ende vriendelijk / weynig sprekende. De Ledematen der Gemeynen / in welke hy Herder is geweest / waren doorgaens als lammeren onder hem. Ik weet niet dat het oyt gebeurt is / dat Ledematen verschil met malkanderen hebbende / onversoent van hem gegaen zijn. En gelijk de Heere hem geroepen ende beqaem gemaekt hadde / soo heeft de Heere sijnen dienst ook gezegent in 't Bekeran van vele menschen door sijnen dienst.

Het puriteinse voorbeeld dat à Brakel in levensstijl en ambtsbediening aan de dag legde liet dan ook niet na uit te nodigen tot navolging. Dat was ook merkbaar in de eigen gezinskring, waar zoon Wilhelmus van jongsaf zijn voeten zette in het door de ouders

gewezen spoor. Tussen vader en zoon bestond een sterke emotionele band. Die werd bijzonder gevoeld bij een afscheid, dat tijdens de ambtsperiode in Beers wekelijks op maandagmorgen plaats had, aangezien Wilhelmus dan voor vijf dagen naar de Latijnse school te Leeuwarden vertrok. Bij die gelegenheid deed vader à Brakel zijn zoon tot op enige afstand van het dorp uitgeleide, droeg hem vervolgens in gebed op aan Gods zorg en oogde hem na tot hij uit het gezichtsveld was. Wilhelmus vervolgde zijn voetreis biddend, diep onder de indruk van deze vaderliefde. De indrukken die hij in zijn jeugd opdeed hebben zijn hele verdere leven doorgewerkt.

Ook buiten de directe omgeving wekte à Brakels vroomheid belangstelling. Zo ontstonden vriendschappelijke betrekkingen met Anna Maria van Schurman, haar broer Johan Godschalk en Sara Nevius, die te Utrecht woonden en daar actief waren betrokken bij de piëtistische gezelschappen. De vriendschap met dit trio dateert uit à Brakels laatste ambtsperiode, als predikant te Makkum. Zij bracht Sara Nevius tot een huwelijk met Wilhelmus, die inmiddels als predikant in het naburige Exmorra woonde. Speciale betekenis had de connectie met à Brakel voor het geestelijke leven van Anna Maria van Schurman. Het tot devotie gereserveerde bestaan, dat zij later met J. de Labadie en de zijnen in Wieuwerd zou gaan leiden, had zij naar haar zeggen mede te danken aan het door haar bewonderde voorbeeld van à Brakel. In haar *Eucleria, of uitkiezing Van Het Beste Deel* getuigt zij:

Eindelijk heeft het Voorbeelt van D. Theodorus Brakel, Predikant tot Makkum, die my zo lang hy leefde, zeer lief is geweest, van wiens oprechte Godvruchtigheid, na de kennisse die hy van God hadde, ik een oog-getuige en een liefhebberse geweest ben, op het bijzonderste angeraakt. Want het heugt my, dat wanneer hy my met mijn lieve Broeder, die hem ook wegens de Godvruchtigheid uitnemende beminde, zeer vriendelijk herbergde, dat hy alle dienstbare werken, zo men die noemt, op den eerste dag der weeke zo strengelijk verwierp, dat hy liever den gheheelen dag geen spijs zou genuttigt, als dat hy van eenig broot of gerecht 't gene daags te voren na acht uren (als wanneer zijn ruste aanging) gekocht of gekookt was, ook eenige kruim zou geproeft hebben.

Deze bewondering werd gedeeld door à Brakels collega's Paulus Mensonis en Philipus Koëler, predikanten respectievelijk te Lekkum en Akkrum, die daaraan uiting gaven in lofgedichten bij zijn *Het Geestelicke Leven*. Uit de geschriften die deze sympathisanten publiceerden blijken zij te kunnen worden gerekend tot à Brakels geestverwanten. Zo verscheen van Mensonis in 1660 bijvoorbeeld een bundel *Christelyke en Stichtelyke Meditatien* en gaf Koëler in 1651 twee praktikale werkjes uit onder de welsprekende titels: *Pietas Orthodoxa, dat is de rechtsinnige Godtsaligheyt* en *Pietas Regia, dat is: De Conincklijcke Godtsaligheyt*.

De kennissenkring van à Brakel zal wijder zijn geweest dan het bovengenoemde vijftal. Dat is althans af te leiden uit de brief voorin *Eenige Christelyke Meditatien*, geschreven aan een vrome Amsterdamse met wie hij tijdens een verblijf in Amsterdam blijkbaar diepgaande gesprekken had gevoerd. Zo onderhield à Brakel ook vriendschappelijk contact met de Bolswardse burgemeester Tarquinus van Boelens en diens echtgenote en

na het overlijden van de man met de weduwe. De kennissenkring rond à Brakel was dus een kring van geestverwanten. Gezien zijn diepborende levensvisie wekt dit allerm minst verwondering. A Brakels vriendschappelijke contacten móésten daarmee wel corresponderen. Zijn hele levenskoers lag immers in het verlengde van de besliste keuze uit zijn jeugd voor een Gode alleen en geheel gewijd bestaan, dat voor à Brakel inhield een radicale onthechting van de „wereld”, als concreet bewijs van een bestendig verlangen naar leven van hogere orde.

De definitieve vervulling van deze hartewens werd echter aangekondigd door een tragisch prelude. Van 1665 tot 1668 ontving de familie à Brakel vijfmaal een doodstijding over een dochter, zodat à Brakel in korte tijd al zijn dochters verloor. De één overleed aan de tering, een volgende verdrong op de begrafenisdag van de eerste, een derde stierf vermoedelijk aan een beroerte, een vierde bezweek aan de pest, na enige tijd gevolgd door de plotselinge dood van de laatste dochter. A Brakels vorige vitaliteit kreeg onder deze tegenslagen geducht te lijden. Een hevige bloedspuwing, waarschijnlijk veroorzaakt door tuberculose, voorspelde zijn naderend levenseinde. Toen hij op 13 januari 1668 nog had gepreekt over Openb. 7 : 11 en Zondag 3 van de Heid. Catechismus, besefte hij voor het laatst te hebben dienst gedaan. A Brakels ziekbed werd zijn sterfbed. Tien dagen voor zijn dood voorspelde hij aan zijn zoon zijn sterfdag. Een dag voor zijn dood schreef hij een brief ten afscheid van de weduwe Van Boelens Nederhof en sprak hij zegenende woorden tot Wilhelmus, die

aldervoornaemst sloegen op de Bekeringe der Zielen / ende den Opbouw van Christi koninkrijke door hem.

Een zegen die een belofte inhield voor de toekomst!

A Brakel ontsliep, na een bewogen sterfbed, op 14 februari 1668.

2. Geschriften

De geestelijke erfenis van Th. à Brakel is in kwantitatief opzicht vrij bescheiden. Afgezien van een hier niet te bespreken in 1664 verschenen *Disputatie ofte bevestigende de waerheit, wederleggende de valscheit, toonende de nutticheit der menschwerdige Jezu Christi*, dat was bedoeld als bestrijding van de wederdopers, verschenen eigenlijk slechts drie praktikale werkjes.

Als eerste pennevrucht verscheen: *Het Geestelicke Leven, Ende De stant eens geloovigen Mensches hier op Aerden; uit Godts Heilig Woordt vergadert en by een gesteldt. Nog zyn hier achter by gevoegt Eenige Ken-teeckens, waer uyt een geloovigh mensche hem kan verseecken / dat hy van Godt is bemindt* (Leeuwarden, 1649). De uitgave wordt bezongen in twee gedichten door de predikanten P. Mensonis en Ph. Koëler. A Brakel dediceert het aan de magistraat van Enkhuizen, te Beers op 7 april 1649. Met weemoed herinnert hij zich de tijd toen hij nog in zijn vaderstad, waar hij zo vele levenslessen ontving, woonde. De ontwikkeling die hij daar doormaakte betrof in gelijke mate zijn lichamelijke en geestelijke vorming: Enkhuizen was de stad van zijn geboorte en wedergeboorte. Ofschoon van Enkhuizen afscheid moest worden genomen

zo is nogtans de oude liefde van daar niet geheelyk verhuizet. . .

Daarvan legt deze dedicatie ondubbelzinnig getuigenis af.

In de voorrede leidt à Brakel zijn lezers in tot het boek zelf. Hij wijst erop dat aan de lezers in feite twee afzonderlijke, hoewel onafscheidelijke, geschriften worden gepresenteerd, te weten *Het Geestelicke Leven én Eenige Ken-teeckens*. *Het Geestelicke Leven* verschijnt mede op het dringende verzoek van zielevrienden

met de welke ik wel eer groote gemeenschap plagt te hebben / door Christelyke t'zamen sprekinge.

Mogelijk worden met deze vrienden Enkhuizenaren bedoeld. *Eenige Ken-teeckens* is een vrucht van sterfbedpastoraat. A Brakels begeleiding van dit sterfbed werd zo hoog aangeslagen dat men van het gesprokene een verslag begeerde.

De stof van *Het Geestelicke Leven* is verwerkt in twee gedeelten. Het eerste gedeelte bevat naast richtlijnen voor het beoefenen van de levensheiliging, waarbij (hoe kan het anders) een nauwgezette zondagsviering wordt aanbevolen, een vrij uitvoerige overdenking van het lijden van Christus. Aanbevolen wordt ook om bij de dagindeling rekening te houden met een regelmatige afzondering tot gebed en meditatie. Het tweede gedeelte bevat een beschrijving van het geloofsleven met zijn hoogten en diepten, verrukkingen en verlatingen, opgang en neergang. Het toevoegsel *Eenige Ken-teeckens* sluit hierop direct aan. Uitgaande van Rom. 8 : 29, 30 worden een reeks kenmerken opgegeven die aan het geloofsleven eigen zijn. Beide werkjes dragen het stempel van een pastoraal bewogen intentie tot opbouw in het geestelijke leven.

A Brakels volgende werkje is getiteld: *Eenige Christelijcke Meditatie ende Danksegginge, om 's Nagts / 's Morgens / 's Middags en 's avonds te gebruiken; Mitsgaders by andere gelegentheden* (Amsterdam, 1652). Volgens hetgeen à Brakel in de voorrede van een latere editie (die van 1658) vermeldt zou vóór de verschijning van de eerste officiële editie reeds een „zeeker Yveraarster” zonder zijn medeweten het manuscript hebben doen drukken. Zulks tegen zijn aanvankelijke bedoeling in. Op herhaald verzoek van de uitgever verscheen in 1658 een uitgebreide versie, die in het vervolg meestal tezamen met het hiervoor genoemde werk werd uitgegeven. De bedoeling met dit geschrift is de bevordering van het gebedsleven als elementair onderdeel van de praktijk der godzaligheid. Het gebed wordt dan ook omschreven als

een singulier en byzonder goed werk.

Inhoudelijk vertoont het overeenkomst met hetgeen in *Het Geestelicke Leven* over een aan de praktijk der godzaligheid gewijde dagindeling was gezegd: de meeste gebeden zijn gericht op een geordend gebedsleven. Het gehalte van de gebeden is diep religieus en heeft voornamelijk betrekking op het individuele zieleheil. Dit betekent overigens niet dat wordt voorbijgegaan aan het lichamenlijk welzijn. Daarbij wordt stilgestaan in de twee tafolgebeden waarmee het werkje besluit.

Het laatste geschrift van à Brakel heet: *De trappen des Geestelyken Levens* (Amsterdam, 1670). Dit werkje, dat à Brakel niet meer heeft kunnen voltooiën, verscheen, ingevolge zijn laatste wens onder toezicht van Wilhelmus, postuum. Wilhelmus droeg het op aan Prinses Albertina van Oranje, de heer P. A. de Jong-Stol, Ridder, eerste Raad van het Hof van Friesland en medecurator van de academie van Franeker, en de weduwe

A. van Boelens-van Nederhof en haar drie zonen. Tevens voorzag hij het aan het eind van een sterfbedverslag, onder de titel: *De laetste uyren Van den autheur*.

In de voorrede worden enkele passages, die op zichzelf misverstand zouden kunnen wekken, opgehelderd. Het boek handelt over de continuïteit en de discontinuïteit in het geestelijke leven. Dit onderwerp wordt gepresenteerd in de vorm van een samenspraak tussen een vader en zijn zoon, waarbij de eerste steeds ingaat op de vragen die de laatste hem stelt. Dit geeft het werk een pedagogische dimensie. De inhoud is ingedeeld in een vrij beknopt descriptief deel en een uitvoerig autobiografisch deel.

Het eerste deel beschrijft:

de Geluksaligheydt ende rechte Practijke der Godzaligheid.

De gelukzaligheid bestaat in de gemeenschap met en de kennis van God en de Heere Jezus Christus alsmede in de heiliging des levens. In deze gelukzaligheid delen de gelovigen, maar evenals bij een biologisch proces maakt hun geestelijke leven een ontwikkeling door, die verloopt via verschillende stadia. Zo groeit de geestelijke mens trapsgewijze op, met vallen en opstaan, eerst als kind, vervolgens als jongeling en tenslotte als man en vader. In deel twee wordt een en ander op autobiografische wijze breed uitgewerkt. In een korte proloog motiveert à Brakel deze werkwijze met het talent waarmee hij zich wist bevoorrecht, vervolgens met het klassieke voorbeeld van de bijbelheiligen, maar ook met dat van Augustinus en Luther, en tenslotte:

komt hier noch by dat mijn Geest my aandrong eenige dingen aen te teykenen alsse my wedervoeren / bysonder die in de derde trap verhaelt zijn / en nu en ben ik niet gerust die dingen by my te behouden; want ik vertrouwe / dat Godt my door desen weg geleyt / ende dese dingen my heeft laten ontmoeten / op datse anderen souden zijn tot opwekkinge ende vertroostinge / seer dikwils denkende aen de woorden Pauli / 2 Cor. 1.4 (. . .)

A Brakel bespreekt achtereenvolgens zijn bevindingen als kind, jongeling en vader, waarbij de lichamelijke en geestelijke ontwikkeling vrijwel synchronisch verlopen. Het meest uitvoerig is de bespreking van de derde trap. Vooral dit gedeelte bevat een indrukwekkend zelfgetuigenis, waarin een geoefend gelovige verslag uitbrengt van buitengewone bevindingen, zoals het volgende citaat laat zien:

't Is my gebeurt op een sekere tijdt, dat mijn Geest ende gemoet eenige tijdt soo was opgetrokken geweest in Godt / en de begeerte Godts / etc. ik hebbe geen woordt waer mede ik mijn ziels begeerte kan uytdrukken / maer sal 't zoeken te doen soo goet als ik kan met de volgende woorden:

Ik begeerde eenigssins geheel gemeynsaam met Godt te wesen / ende sijne heerlijkheyte te sien: Soo was ik laet op mijn oeffeninge na mijn gewoonte eer ik te bedde gink / mijn Godt verheerlijkende / ende biddende. End doe ik al te bedde gink / soo was mijn Geest in het slapen selfs / soo gemeynsaem met Godt / ende ik was in hem met een soet gevoelende genade / ende sijnder lieflijker tegenwoordigheyt alsoo in hem opgenomen.

Ik stont geheel vroeg op als het begon te dagen doe de dagen op 't langste waren / ik begaf my op mijn kamer na mijn gewoonte / mijn Geest was noch als te voren /

ende en konde hem niet vergenoegen. Ik wilde met Moses Godts aengesichte sien / ende met de drie Discipulen Christi heerlijkheit. Ik dachte altemet / dat ik my niet besondige / dat ik soo groote saken van Godt begeere / doch ik onderwierp my Godts wille / ende ik seyde niet verder / ende niet meerder / Heere / als 't u belieft. Maer dewijle ik u gunstgenoten ben / die gy lief hebt / ende ik u lief hebbe / soo kan ik het haest niet herden / ik moet u aengesichte sien / ende uwe heerlijkheit / Heere Jesu. Ende ik verheerlijkte mijn Godt in de heerlijkheit sijns Wesens / ende in sijne Eyenschappen / ende in de eenigheit sijns Wesens / ende drie Personen / die sag ik seer klaer en uytnemende / als ook Christi heerlijkheit / dat hy soo hoge verhoogt was / ende alle macht ontfangen hadde in Hemel ende op aerden; ende mijn ziele was of sy het niet herden konde van begeerte / en of ik wel gestorven soude hebben van begeerte / ende seyde ook wel / ik wil daer wel in sterven: ende alsoo mijn Godt ende Saligmaker verheerlijkende seyde ik: Heere dewijl ik u lief hebbe / ende gy my uwe liefde geopenbaert hebt / ende my die begeerte gegeven hebt / laet my doch u aengesichte ende uwe heerlijkheydt zien / nochtans my onderwepende Godts wille / ik dachte Heere gy hebt geseyt tot Mosen / my en sal geen mensche sien ende leven / ende wanneer ik myn handt sal weggenomen hebben / gy sult mijn achterste deelen zien / mijn aengesichte en sal niet gesien worden / o Heere laet my u dan wat van achter na sien / ik wil het Heere om u noch meer te verheerlijken. Ik dachte / is 't tot Godts eere? ik dachte wederom / Heere als 't tot u eere niet is / soo wil ik ook niet / maar ik soude u de heerlijkheit dan noch meerder kunnen geven / ik seyde Heere is 't niet altemael uwe liefde / ende genade daer uyt gy my dit ook gegeven hebt / Heere / gy kent my immers by name / ende ik hebbe genade gevonden in uwe ooghen / (Exod. 33 : 12). Ende alsoo trok mijn Godt ende Saligmaker my op in hem / ende hy brachte my soo hoog in hem / ende in sijn tegenwoordigheit / dat ik kan 't met Paulo niet seggen 2 Cor. 12. Ik moet daer van zwijgen / want mijn Geest ende gemeynschap met Godt kan ik niet stellen op Papier / maer ik was soo hoog in Godt / ende by mijn Saligmaker opgenomen in gemeynschap met hem / als een vriendt met een vriendt is / of kan zijn. Ik was soo gantsch een met mijn Godt ende Saligmaker / ende mijn Godt ende Saligmaker antwoorde my / als seggende / ende toesprekende: Is 't niet genoeg dat ik u van eeuwigheit bemint hebbe, dat ik u lief hebbe, dat gy gemeynsaem met my zijt, daer was soo veel antwoord, ende gemeynsaemheit met mijn Godt, ende met mijne ziele / dat ik hoorde onuytsprekelijke woorden / die een mensche niet geoorlooft zijn te spreken / 2 Cor. 12 : 4. Die wonderlijke saken / ende soete gemeynsprake met mijn Godt / kan ik niet seggen / nog schrijven: ende seyde / o Heere wie ben ik dat gy my so hoge soude optrekken in u / ende my sulke genade doen. Mijn ziele wilde noch wel hoger / maer ik was te vreden met Godts wille / ende ik seyde / Heere belijft het u soo verre? wel: ik dorste niet meer aenhouden / om hoger te begeeren.

Maer mijn ziele wilde daer niet van daen om Godt soo van achter na te sien / ende Christi heerlijkheit / die wilde daer blijven met Petro in Godts aengesichte / ende tegenwoordigheit / en Christi heerlijkheit te zien.

Ende ik bleve alsoo eenige tijdt boven de wereltdt in mijns Godts en Saligmakers liefde / ende gemeynschap / ende ik sprak soetelijk met hem / op 't leste hielt ik my alsoo stil / ik liet Godt in my werken / ende ik was ende bleef met mijn Godt en Saligmaker vereenigt / ende sprak soetelijk in liefde met hem / ende van dat ik soo hoge in liefde ende genade met hem was vereenigt. Ende ik bleef soo hoge in de liefde / ende gevoelende tegenwoordigheyt met mijn Godt ende Saligmaker / ende mijn ziele behielt hoge ende gemeynsame genade / ende gevoelen van Godts liefde / ende Christi soete gemeynschap / ik bleef voor mijn Godt en Saligmaker boven alles verheven / ende mijn gemoet in Godt / met een soet gevoelende genaede ende tegenwoordigheyt; Ende hoe hoge ik was opgenomen in mijn Godt en Saligmaker / dat bevont ik besonder doen ik wederom tot my selven keerde / om mijn dankseggingen ende gebed daer ik in lach / te vervolgen. Dit hebbe ik soo vervat / als ik best konde / ik hebbe so veel woorden gebruykt / om dat ik het duydelijk soude uytdrukken / doch ik konde niet.

Dit uitvoerige citaat geeft enig inzicht in de piëtistische geloofsbeleving van à Brakel, aan het eind van zijn leven. Deze geloofsbeleving werd sterk gestimuleerd door een ingekeerde, op de Godservaring georiënteerde vroomheid. Het piëtistische gehalte van à Brakels autobiografie sluit dan ook direct aan bij het overige van zijn oeuvre.

Voor een bespreking van de bronnen en de inhoud van à Brakels lectuur mag worden verwezen naar de literatuur van I. Boot, die een rechtstreekse beïnvloeding van de Bernardijnse mystiek aantoonde, en van J. de Boer, die het mystieke gehalte aan een kritische bespreking onderwerpt.

3. *Betekenis*

„Th. à Brakel, een geboren piëtist”, zo zou naar aanleiding van het geschetste profiel de betekenis van à Brakel kunnen worden aangeduid.

Zijn levensloop kenmerkte hem als krachtig, introvert individu, een autodidact met eigen visie op het leven, dat hij zelf beleefde vanuit het perspectief op het eeuwige leven. Zo ging hij anderen voor in een streng gedisciplineerde levensstijl en een diep doorleefde religiositeit, in een radicale en compromisloze wereldmijding en een algehele overgave aan God door Wie hij zich persoonlijk wist geroepen.

Door middel van persoonlijke contacten oefende hij rechtstreekse invloed uit op geestverwanten, zoals op zijn eigen zoon Wilhelmus à Brakel en op Anna Maria van Schurman, die, ook nadat zij J. de Labadie was gevolgd in het buitenkerkelijk alternatief, haar respect voor hem bleef behouden. Dit respect deelde zij trouwens met anderen uit de kring rond De Labadie, zoals P. Yvon. Maar ook J. Koelman noemde hem met ere.

De invloed van à Brakel werkte vooral door via zijn geschriften, die talrijke herdrukken beleefden. Het bevindelijk gehalte van à Brakels lectuur stemt overeen met de lectuur van zijn tijdgenoten W. Teellinck, G. Voetius en J. van Lodensteyn, hoewel directe invloeden moeilijk aantoonbaar zijn. Wel aantoonbaar is de invloed van Bernard van Clairveaux.

Dat à Brakels invloed vër reikte blijkt bijvoorbeeld uit een opmerkelijk verhaal dat in

1766 de Rotterdamse predikant Petr. Hofstede meedeelde uit een reisverslag van zijn vader Joh. Hofstede (1685-1736), predikant te Groningen:

Te Makkum komende werd ik belust het graf van den heiligen Theodorus à Brakel te zien. Ik liet den doodgraver roepen, bezag de kerk, en vond op de grafzerk het volgende:

Hier ligt begraven

De eerwaarde, welgeleerde en zeer Godzalige D. Theodorus à Brakel, getrouwd Dienaar Christi in zijn Gemeente te Makkum, oud 60 jaren. Sterf, Anno 1668. den 14 Febr. (. . .).

Ik werd zeer aangedaan by het graf van dien heiligen Man, overdenkende, hoe ver ik af was van dat heerlyk leven in Gods nabyheid, en hoe weinig dergelyke Enochs 'er zyn, alsmede 't jammerlyk verval van ons Christendom, enz. De doodgraver, myn ontroering ziende, welke ik zocht te verbergen, vroeg, of ik van des overledenen nabestaande was? Ik zeide zoo gelukkig niet te zyn, dog wenschte naauwer betrekking op hem te hebben enz.

Al beleefden vermoedelijk weinigen in de achttiende eeuw hun affiniteit zó existentieel als ds. Hofstede, dát à Brakels piëtisme aansprak is af te leiden uit de vele herdrukken van zijn geschriften. In 1777 verzorgde de Dirkslandse predikant C. Brinkman zelfs een herspelde en becommentarieerde versie van à Brakels vroegste pennevrucht: *Het geestelijke leven en der gelovigen toestand op aarde, door Theodorus à Brakel, omtrent het midden der vorige eeuw zeer waardig bedienaar van het Heilig Evangelium te Makkum.*

Dat deze nieuwe editie hoog werd aangeslagen kan bijvoorbeeld worden afgeleid uit de lovende vermelding in de volumineuze, in 1804 verschenen, *Beoeffeningsleer* van de Dordtse predikant E. Kist, die à Brakel zelfs rekent onder de „voortreffelijkste oude praktikalisten”.

A Brakels nagedachtenis werd nog in 1820 geëerd door ds. J. Corstius, predikant te Hoogezand, in diens *Euthanasia*, die behalve à Brakels sterfbedverslag, het publiek liet weten dat „het *Geestelijk Leven* en *Trappen van het Geestelijk Leven* vele voortreffelijke zaken behelzen”.

Zo kan de „lekeprediker” Th. à Brakel worden beschouwd als een exponent van de Nadere Reformatie in Friesland, met een uitstraling tot ver buiten eigen geografische en eigentijdse grenzen.

Literatuur

Biografisch lexicon voor de geschiedenis van het Nederlandse Protestantisme, dl. 1, Kampen 1978, 55 v. (en de aldaar genoemde literatuur).

W. à Brakel, *Logikè Latreia, dat is Redelijke godsdienst*, dl 2⁷, Rotterdam 1715, 82.

J. Corstius, *Euthanasia of christelijke voorbereiding voor den dood* dl. 2, Groningen 1820, 148v.

H. Florijn (red.), *Hollandse geloofshelden* (. . .), Utrecht 1981, 10 v.

J. van der Haar, *Schatkamer van de gereformeerde theologie in Nederland*, Veenendaal 1987, 51 v.

- P. Hofstede, *Byzonderheden over de Heilige Schrift* (. . .), dl. 2, Rotterdam 1766, 322 v., dl. 3, Rotterdam 1775, 157 v.
- J. J. Kalma, *Mensen in en rondom de Grote Kerk*. Beelden uit de Leeuwarder kerkgeschiedenis, Drachten/ Leeuwarden 1987.
- E. Kist, *Beoeffeningsleer*. . ., dl. 1, Dordrecht 1804, 4.
- S. van der Linde, *Opgang en voortgang der reformatie*, Amsterdam 1976, 159 v.
- C. J. Malan, *Die nadere Reformatie*, Potchefstroom 1981.
- H. Vekeman, *Panorama van de Spiritualiteit in en om de Reformatie in de Nederlanden*, Nijmegen 1982.